

З досвіду колег

Молчанова С.А.
зав. науково-методичного відділу НБ ХНУ

Чорна Л.П.
головна бібліотекарка НБ ХНУ

Бібліотека ЗВО як центр формування академічної доброчесності

У статті розглянуто діяльність наукової бібліотеки Хмельницького національного університету як центру формування академічної культури університетської спільноти, окремо висвітлено практику книгозбірні з формування академічної доброчесності студентів.

Ключові слова: академічна доброчесність, академічна культура, бібліотека ЗВО, університетська спільнота, студенти вишу, просвітництво.

У 2016 році Українська бібліотечна асоціація за підтримки Посольства США в Україні започаткувала проєкт «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек». Він спрямований на включення бібліотечних закладів різних типів, видів, підпорядкування у процес формування в суспільстві культури академічної доброчесності, запобігання проявам шахрайства, плагіату, корупції у сфері освіти та науки, зокрема у закладах вищої освіти. У проєкті зауважується, що випадки, коли наукові роботи (від курсових до докторських) виконуються на замовлення за матеріальну винагороду, коли студентські роботи передаються від курсу до курсу лише зі зміненими титульними сторінками, коли в наукових текстах

перефразовують чужі думки та видаються за власні без посилання на їхнього справжнього автора, коли метою наукового дослідження є не нове наукове знання, а отримання вченого ступеню, вже давно не є поодинокими. І найстрашніше те, що в суспільстві такий стан речей вже сприймається як норма [5].

Саме тому в останні роки українська наукова та освітня спільнота все більше звертається до питань академічної доброчесності. Працівники інформаційно-бібліотечної сфери не просто надають консультації студентам, викладачам, науковцям щодо пошуку та використання зовнішніх інформаційних ресурсів, створення і просування власних, але й розширюють та зміцнюють вплив академічної культури в освітньому і науковому середовищі.

У Законі України про «Вищу освіту» вказується, що академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової та творчої діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових і творчих досягнень [4]. Іншими словами, це усвідомлення культури поведінки в академічному середовищі, вміння чесно діяти в ньому відповідно до встановлених етичних норм та повага до наукових здобутків колег. Середовищем формування цієї культури є наукова бібліотека закладу вищої освіти.

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету (далі бібліотека) у своїй діяльності забезпечення якості освіти виконує низку завдань, серед яких чи не основною є сприяння академічній доброчесності. Воно розпочинається з безперешкодного доступу до інформації, створення повнотекстових баз даних, надання бібліографічних довідок. Ще 2011 року бібліотека започаткувала інституційний репозитарій як нову модель наукових комунікацій для популяризації наукового доробку викладачів університету. З метою розвитку

системи контролю якості освітнього процесу та продукування академічних текстів в університеті було створено Комісію з академічної доброчесності та запобігання плагіату. У рамках її роботи в бібліотеці запроваджено антиплагіатну систему перевірки текстових документів на унікальність [1].

На формування академічної культури в книгозбірні спрямована й інформація, розташована на сайті НБ ХНУ <http://lib.khnu.km.ua>. До прикладу, в розділі Вища школа» створено рубрику «Академічна доброчесність» http://lib.khnu.km.ua/novini/2017/25_ver/25_ver.htm; представлено рубрики на допомогу науковцям: «Нормативно-правова база» (яка містить правила та особливості складання й розміщування в документах бібліографічних посилань), «Створення авторського профілю» (для вирішення проблем ідентифікації вчених із однаковими іменами та прізвищами); «Для науковця» (де надається перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук); «Науковці Хмельницького національного університету в наукометричних базах даних»; «Університет у національних та світових рейтингах»; «Корисні посилання» <http://lib.khnu.km.ua/naukometr/naukometr1.php>. Представлено також інформацію про світові інформаційні бази даних, робота з якими ґрунтується на засадах наукової етики та доброчесності: наукометричні БД «Scopus», «Web of Science», «Google Scholar»; бібліометричні БД «Бібліометрика української науки», «Український індекс наукового цитування». Користувачам надаються відомості щодо змісту ресурсів, інструкції з реєстрації та пошуку журналів у відповідних БД.

Формуванню академічної культури університетської спільноти сприяють й практичні заняття з інформаційної грамотності. Наприклад, 3-7 лютого цього року відбулися аудиторні заняття курсів підвищення кваліфікації науково-

педагогічних працівників за програмою «Педагогічна майстерність», у рамках яких бібліотекою було проведено заняття «Академічне письмо. Пошук наукової інформації», продемонстровано варіанти й особливості пошуку наукової інформації та правила оформлення пошукових запитів.

У бібліотеці через віртуальну довідкову службу та електронною поштою співробітники консультують наукову спільноту університету із питань розміщення публікацій у репозитарій, використання міжнародних та українських наукометричних баз даних. Наукометричні ресурси завжди презентують на інформаційно-ділових зустрічах із професорсько-викладацьким складом. На допомогу науковцям створена вебліографічна добірка безкоштовних повнотекстових рецензованих та бібліографічно-реферативних ресурсів «Бази даних наукових видань (іноземні)» http://lib.khnu.km.ua/storinka_vykladacha/stor_vyk_.php#ele_res.

Отже, в бібліотеці зібрано всю актуальну інформацію з питань запобігання плагіату, норм цитування, міжнародних вимог дотримання доброчесності в науковій діяльності та навчанні.

Зупинимось докладніше на формуванні культури академічної доброчесності студентів університету. За останні десятиліття отримання вищої освіти стало масовим явищем, майже 80% випускників середніх шкіл вступають у заклади вищої освіти (проти 22 % у 80-х рр., 47 % у 90-х рр.) [3]. Можна було б радіти такому збільшенню вступників до українських вишів, якби не шокуюча статистика рівня академічної доброчесності серед викладачів і студентів. Почастішали випадки використання чужих ідей, розробок, тверджень без посилання на джерела інформації, надання недостовірної інформації про використані джерела, найпоширенішим видом академічного шахрайства стало списування, винагорода викладачам за оцінку та ін., що аж ніяк не сприяє дотриманню академічної доброчесності у ЗВО. Як наслідок, насамперед

страждає репутація навчального закладу, яка є віддзеркаленням суспільної думки про нього. З'явилося навіть таке поняття, як «репутаційний менеджмент», який нині став одним із важливих інструментів реформування галузі освіти.

Отже, в чому причини того, що здобувачі вищої освіти плагіюють? Насамперед, це відсутність мотивації на отримання професійних знань. Однак мотивація навчання у виші – один із головних факторів, що визначають академічну культуру. Можна виокремити три групи студентів за характером домінуючої мотивації: 1) мотивація на отримання стипендії, диплому, схвалення батьків; 2) мотивація на отримання професійного знання; 3) відсутня домінуюча мотивація [2].

Зазвичай на першому курсі студентська молодь керується переважно бажанням отримати знання, стати висококваліфікованим спеціалістом, але згодом ця мотивація змінюється на користь користолюбства, дріб'язковості, грошолобства. Виключенням є останній курс, коли перед студентами постає близька перспектива пошуку місця роботи, що актуалізує необхідність отримання професійних знань та навичок. Серед причин зміни мотивації - можливість використання шпаргалок під час контрольних та екзаменаційних робіт; змога купівлі готових курсових, дипломних або інших письмових робіт; необ'єктивне оцінювання знання викладачами; отримання оцінок за послуги або матеріальну винагороду. Студенти ж, які проявляють підвищену старанність в опануванні знань, стають здебільшого «білими воронами» у групі однокурсників. За допомогою різноманітних заходів бібліотека прагне вмотивувати здобувачів вищої освіти отримувати фахові знання задля розвитку, перспектив професійного росту, отримання цікавої роботи, можливості знайти себе в науці тощо. Зокрема, бібліотекою проводяться не лише інформаційно-бібліографічні заняття, але й різноманітні просвітницькі заходи, які виховують у студентства національну свідомість, прагнення

до знань, розвитку та самовдосконалення. Отже, академічна доброчесність насамперед впливає на те, яких громадян виховують у ЗВО, які цінності закладаються під час навчання в університеті, завдяки чому отримуються дипломи та наукові ступені – важкій наполегливій праці чи обману, шахрайству та сумнівній спритності.

Іншою причиною плагіату студентства є незнання правил академічного письма та відсутність інформаційної грамотності. У книгозбірні проводяться тренінги, заняття з основ інформаційної культури, де студенти навчаються, як правильно оформлювати списки використаних джерел, цитування тощо. До прикладу, фахівці бібліотеки взяли участь у тренінгах для учасників фокус-груп із забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти усіх факультетів університету за темою "Пошук наукової інформації в електронних базах даних". Студентам були представлені різні джерела пошуку наукової інформації. Особливу увагу приділялося технології пошуку на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та у пошуковій системі Google Scholar. Під час виконання завдання веб-квесту присутні мали можливість здобути практичні пошукові навички, які необхідні кожному студентові при написанні якісних курсових та дипломних робіт. На завершення тренінгу було проведено ділову гру на виявлення лідерських якостей та формування умінь працювати в команді.

Отже, академічне середовище поступово відмовляється від толерантності до плагіату та інших форм академічного шахрайства. Тут потрібна культурна складова, яка б регулювала практики написання наукових робіт на рівні норм, традицій, цінностей академічної культури, інформування про форми плагіату, яка базувалась б на розумінні викладачами (і в результаті студентами) того, що таке плагіат і якими правилами мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової та творчої

діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових і творчих досягнень. Як вже зазначалось вище, у цьому напрямі бібліотекою поширюються серед академічної спільноти правила академічної доброчесності, розміщено на сайті бібліотеки інформацію, спрямовану на формування академічної культури користувачів <http://lib.khnu.km.ua>.

З метою формування академічної культури серед студентства бібліотекою як центром просвітництва запроваджена багаторівнева система. На першому рівні – ознайомчому – студентів ознайомлюють із поняттям академічної доброчесності та тим, що містить у собі це поняття. На другому рівні – формуючому – навчають розуміти, що таке «корупція в академічному середовищі», розпізнавати прояви корупції, знати і вміти застосовувати механізми протидії їй. На третьому рівні – закріплюючому – бібліотечні працівники допомагають студентам закріпити навички із дотримання академічної культури за допомогою оформлення публікацій, приділяти належну увагу підбору джерел та їхньому правильному цитуванню. На четвертому рівні бібліотекарі допомагають вдосконалити отримані студентами знання, що необхідні їм для написання, оформлення, оприлюднення та просування в академічному середовищі наукових праць. Студенти мають знати, що допомогу вони завжди зможуть знайти у фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, що для якісного наукового пошуку потрібно користуватись якісними джерелами інформації, зокрема передплаченими базами даних наукової інформації, а також базами даних відкритого доступу.

Отже, бібліотеки університетів як наукові та просвітницькі центри добре усвідомлюють значення культури академічної доброчесності та готові активно діяти для її реального впровадження в освітянському процесі. Саме їм відведено роль ключового гравця у впровадженні та сприянні стійкої академічної доброчесності в освітянському середовищі.

Формування інформаційної грамотності та культури інформаційного пошуку, боротьба з плагіатом, закріплення навиків із дотримання академічної культури користувачів, сприяння дотриманню авторського права у створенні, поширенні та використанні академічних творів тощо – всі ці завдання наразі успішно вирішує бібліотека.

Список використаних джерел

1. Айвазян О. Б., Мацей О. О., Чорна Л. П. Бібліотека в системі забезпечення якості освіти в університеті./ Бібліотека: місце традицій, простір інновацій: матеріали круглого столу, присвяч. 55-річчю наук. б-ки Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв, Київ, 30 листопада 2018 р. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018 – 158 с.

2. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку [Електронний ресурс] – Текст. дані. - Режим доступу: http://fond.sociology.kharkov.ua/images/docs/academ_cult/material.pdf - Назва з екрана.

3. Академічна чесність в науці та навчальному процесі [Електронний ресурс] – Текст. дані – Режим доступу: [http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko\(1\).pdf](http://nmu.ua/uploads/files/Stechenko(1).pdf) - Назва з екрана.

4. Закон України про «Освіту», стаття 42 “Академічна доброчесність” / Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. Редакція від 30.11.2016. URL: від 05.09.2017 №2145-VIII/ [Електронний ресурс] – Текст. дані – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> – Назва з екрана.

5. Культура академічної доброчесності: роль бібліотек [Електронний ресурс] – Текст. дані – Режим доступу: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/3582-kultura-akademichnoi-dobrochesnosti-rol-bibliotek> – Назва з екрана.